

Õiguskantsler

Direktor Andre Lilleleht
Viru Vangla
Viruv.info@just.ee

Teie 15.07.2011 nr 2-8/27008-1
Õiguskantsler 28.08.2012 nr 7-4/110930/1204030

**Soovitus õiguspärasuse ja hea halduse tava järgimiseks
Kinni peetava isiku viibimine tema kambri läbiotsimise juures**

Austatud härra direktor

Minu poole pöördus avaldusega Viru Vanglas viibiv kinni peetav isik (edaspidi lühiduse huvides avaldaja), milles avaldaja kaebas Viru Vangla tegevusele kinni peetavate isikute kambrite läbiotsimistel.

Tutvunud avaldaja pöördumise, selle lisade, Viru Vangla vastuse, asjaomaste õigusnormide ja kohtupraktikaga, leian, et kehtiv õigus on jätnud vanglateenistusele kaalutlusruumi otsustamaks kas ja millistel asjaoludel võib kinni peetav isik viibida kambri, milles ta vangistust või eelvangistust kannab, läbiotsimise juures või kas ja millistel asjaoludel tuleb ta sealt eemaldada. Tegemist on kaalutlusotsusega, mis tuleb langetada igal üksikjuhul lähtudes konkreetse juhtumi asjaoludest.

Ma ei välista, et enamikul juhtudest kaalub vajadus tagada vangla julgeolek ja vanglateenistujate ohutus üles kinni peetava isiku huvi viibida tema kambri läbiotsimise juures. Samuti võib olla mitmetel juhtudel põhjendatud isikule mitte teatada tema kasutuses olevas kambri toimuvast läbiotsimisest ning jätta ta ka ilma võimalusest omapoolseid selgitusi anda või taotlusi esitada. Siiski peab igakordne vastav otsus olema asjaolude kaalumise tulemus, mida vanglateenistus peab suutma hiljem ka põhjendada.

Seetõttu teen Viru Vanglale soovitusel hinnata igal üksikjuhul seda, kas ja mil moel on võimalik lubada kinni peetaval isikul tema kambri läbiotsimise juures viibida.

I Asjaolud ja menetluse käik

1. Avaldaja pöördumine ja Viru Vangla vastus minu teabe nõudmisele

1. Avaldaja väitis oma pöördumises, et Viru Vangla vanglateenistus otsib vangistusseaduse (edaspidi ka VangS) § 68 lõike 1 alusel läbi kinni peetavate isikute eluruume, ent läbiotsimise ajal

ei viibi kambris ükski selles kambris vangistust või eelvangistust kandev isik, vaid ainult läbiotsimist teostavad vanglateenistuse ametnikud. Kinni peetavad isikud ei näe läbiotsimist pealt, millega seoses on vanglateenistuse ametnikel avaldaja arvates võimalus takistamatult ja karistamatult lugeda kinni peetava isiku dokumente, isiklikke kirju ja muid materjale, mis kujutavad kinnipeetava jaoks endast suurt väärtust.

2. Avaldaja hinnangul on selline tegevus vastuolus Eesti Vabariigi põhiseadusega (edaspidi ka PS või põhiseadus), mis hoiab sõnumisaladust ja eraelu puutumatust.

3. Avaldaja väitis, et pöördus ses küsimuses ka Viru Vangla poole, ent talle vastati, et seaduses pole ette nähtud, et kinni peetav isik peaks viibima tema kambri läbiotsimise ajal kambris ja et kinni peetav isik võib läbiotsimist segada. Avaldaja rõhutas, et vangla ei anna saajaprotsendilist garantiid, et läbiotsimist toimetav vanglateenistuse ametnik ei riku sõnumisaladust ja õigust eraelu puutumatusele. Avaldaja arvates oli mõne aasta eest kord, et keegi sama kambri kinni peetavatest isikutest viibis alati kambri läbiotsimise juures.

4. Avaldaja leidis, et vangla vastus ei ole põhjendatud ja palus mul kontrollida vangla tegevuse õiguspärasust ja vajadusel osutada ka justiitsministri, et see muudaks läbiotsimist reguleerivat määrust.

5. Avaldaja lisas avaldusele ka Viru Vangla 19.05.2011 vastuse nr 6-14/20634-1 tema märgukirjale, milles on viidatud, et ta pöördus vangla poole märgukirjaga seoses 16.05.2011 toimunud läbiotsimisega. Vangla vastuse kohaselt ei tulene seadusest, et ta võiks viibida tema kasutuses oleva kambri läbiotsimiste juures. Vangla ei pidanud konkreetsel juhul avaldaja viibimist läbiotsimise juures seepärast vajalikuks, et kinni peetav isik ei segaks läbiotsimist teostava ametniku tööd.

2. Viru Vangla vastus

6. Pöördusin asjas täiendavate selgituste saamiseks Teie poole. Selgitate oma vastuses, et Viru Vangla praktika kohaselt viibivad kinni peetavad isikud oma asjade läbiotsimise juures ainult vanglasse saabumisel toimuval asjade läbiotsimisel. Vanglasse saabumisel on asjad eelnevalt pakitud ning nende läbiotsimine ei eelda nii keerukat läbiotsimist kui kambrites, kus on võimalusi keelatud esemete peitmiseks rohkem. Kinni peetavate isikute kambrite ja seal olevate asjade läbiotsimisel kinni peetavaid isikuid läbiotsimise juures viibida ei lubata.

7. Osutate VangS §-le 68, mille kohaselt on vanglateenistuse ametnikul õigus teostada kinnipeetava läbiotsimist, tema isiklike asjade, elu- ja olmeruumide, samuti teiste ruumide ja territooriumi läbiotsimist keelatud esemete ja ainete avastamiseks. Kinnipeetava läbiotsimist teostavad temaga samast soost isikud. Täpsem läbiotsimise kord on sätestatud Justiitsministri 01.04.2003 määruses nr 23 „Vangistuse ja eelvangistuse täideviimise üle järelevalve korraldamine“.¹

8. Teie hinnangul ei tulene õigusaktidest, et vangla peab kinni peetaval isikul ilmtingimata võimaldama olla kambri läbiotsimise juures. VangS § 4¹ lõike 2 kohaselt allutatakse kinnipeetava, karistusjärgselt kinnipeetava, arestialuse või vahistatu vabadus seaduses toodud piirangutele. Kui seadus ei sätesta konkreetset piirangut, võib vangla, Justiitsministeerium või arestimaja kohaldada vaid selliseid piiranguid, mis on vajalikud vangla või arestimaja julgeoleku kaalutlustel. Piirangud

¹ Nüüdseks reguleerib läbiotsimist justiitsministri 05.09.2011 määrus nr 44 „Järelevalve korraldus vanglas“.

peavad vastama täideviimise eesmärgile ja inimväärikuse põhimõttele ega tohi moonutada seaduses sätestatud teiste õiguste ja vabaduste olemust. Olete seisukohal, et kinni peetavatel isikutel kambri läbiotsimise juures viibimise mitte lubamine on vangla julgeoleku tagamiseks vajalik, vastab täideviimise eesmärgile ja inimväärikuse põhimõttele ning ei moonuta teiste seaduses sätestatud õiguste ja vabaduste olemust.

9. Selgitate, et keelatud esemed on tõsiseks ohuks vangla julgeolekule, mistõttu efektiivne läbiotsimine aitab tagada vangla julgeolekut. Tõhusaks läbiotsimiseks on vajalik, et läbiotsimine toimub segamatult ning põhjalikult. Kambri ning kambri olevate asjade läbiotsimiseks on vajalik viia kambri mitmeid tööriistu (kruvikeerajad, peeglid jne), mis on kinni peetavatele isikutele keelatud esemed ning millega on võimalik kahjustada vangla vara ning tekitada inimestele ohtlikke vigastusi. Kui kinni peetav isik viibib läbiotsimise ajal kambri, siis ei ole võimalik tagada vanglas keelatud esemete mittesattumist kinni peetavate isikute kätte. Samuti on kinni peetava isiku läbiotsimise ajal kambri viibimine vanglateenistujaid ohustav.

10. Kuna läbiotsimise käigus on vaja kontrollida ventilatsiooniaspekte ning muid raskesti ligipääsetavaid kohti, siis on vanglateenistujad läbiotsimise käigus sunnitud olema ka asendis, mis ei võimalda pidevalt kinni peetavat isikut jälgida. Lisaks ei ole teada, kuidas kinni peetav isik reageerib kambri keelatud eseme avastamisel, mis võib seada vanglateenistujad ohtu. Selleks, et vältida keelatud esemete sattumist kinni peetavate isikute valdusesse, tagamaks vanglateenistujate turvalisust ning läbiotsimise maksimaalne tulemuslikkus, on vajalik, et kinni peetavad isikud ei viibi kambrites toimuvate läbiotsimiste juures.

11. Selgitate, et kinni peetav isik paigutatakse kambri läbiotsimise ajaks kas osakonna päevaruumi, kambri ukse taha või vabasse kambri. Esineb ka juhtumeid, kui kinni peetav isik ei viibi läbiotsimise ajal osakonnas, nt on kas arsti juures või jalutab. Osutate, et avaldaja viibis 16.05.2011 toimunud kambri läbiotsimise ajal jalutamas.

12. Vangla ei lubanud Teie sõnutsi avaldajal kambri läbiotsimise juures viibida lähtuvalt vangla üldisest praktikast. Samuti on avaldaja puhul tegemist süstemaatilise distsipliinirikkujaga. Avaldajat on korduvalt distsiplinaarkorras karistatud vanglaametnike korraldustele mitte allumise ning ebaviisaka käitumise eest.

13. Lisaks on avaldajat käskkirjaga karistatud teise kinni peetava isiku suhtes vägivalla kasutamise eest. Seega näitab avaldaja käitumine vanglas Teie hinnangul, et ta ei soovi alluda vanglaametnike korraldustele ning võib käituda agressiivselt. Vangla ei ole küll fikseerinud ühtegi avaldaja osalusel toimunud intsidenti, mis on seotud läbiotsimise takistamisega, kuid tema käitumine kinnitab Teie arvates, et tegemist on isikuga, kelle läbiotsimise juurde lubamisel ei saa kindel olla, et ta allub küllaldaselt ka vanglaametnike korraldustele.

14. Kuna Viru Vangla praktika kohaselt ei võimaldata ühelgi kinni peetaval isikul viibida kambri tema kambri läbiotsimise ajal, siis keeld läbiotsimise juures viibida, rakendub Teie sõnul ka avaldajale ning tegemist ei olnud mitte ainult 16.05.2011 toimunud läbiotsimise juures viibimise keelamisega.

II Õiguskantsleri seisukoht

1. Läbiotsimist reguleerivad normid

15. Kinnipeetava kambri läbiotsimise võimaluse ja ulatuse sätestab VangS § 68. Vahistatu² kambri läbiotsimist reguleerivaks normiks on VangS § 103, mis omakorda viitab tagasi vanglateenistuse ametnikule antud võimalusele julgeoleku tagamiseks eelvangistuse täideviimisel kohaldada vahistatu suhtes vangistusseaduse §-des 66–72 sätestatud julgeolekuabinõusid. Üheks selliseks julgeoleku tagamise abinõuks on ka kinni peetava isiku isiklike asjade, elu- ja olmeruumide läbiotsimine keelatud esemete ja ainete avastamiseks (VangS § 68 lõige 1).

16. VangS § 1¹ lõike 1 kohaselt kohaldatakse vangistusseaduses ja selle alusel ettenähtud haldusmenetlusele haldusmenetluse seaduse sätteid. Läbiotsimine on käsitletav haldusorgani (vangla) tegevusena haldusmenetluse seaduse (edaspidi ka HMS) § 2 lõike 1 mõistes. Seega rakenduvad läbiotsimisele ka haldusmenetluse seaduse normid ja põhimõtted.

17. Oluline on rõhutada, et VangS § 68 lõike 1 kohaselt on läbiotsimise (sh ka kinni peetava isiku kambri läbiotsimise) **eesmärgiks avastada keelatud esemeid ja aineid**. Märgin, et näen **sellisel eesmärgil** teostatavate läbiotsimiste ja vangla julgeoleku ning sealhulgas kinni peetavate isikute turvalisuse vahel selget seost. Vangla julgeolek ja seal viibivate isikute elu ja tervis võivad sattuda ohtu, kui vangla ei piira teatud esemete ja ainete levikut vanglas, mille vastu võitlemise üheks meetmeks on ka läbiotsimised.

18. Läbiotsimise teostamist ei ole seadusandja ega ka justiitsminister pidanud vajalikuks detailselt reguleerida. Sealhulgas pole reguleeritud küsimust sellest, kas ja mis asjaoludel kinni peetav isik võiks viibida tema kambri läbiotsimise juures või mis tingimustel peaks ta sealt eemaldama.

19. VangS § 68 ega ka justiitsministri kehtestatud ja avaldaja kambri läbiotsimise ajal kehtinud ja läbiotsimiste tegemist reguleerinud justiitsministri 01.04.2003 määrus nr 23 "Vangistuse ja eelvangistuse täideviimise üle järelevalve korraldamine" ei nõudnud, et kinnipeetav või vahistatu peaks olema tema kambri läbiotsimise juures ja saama võimaluse seda jälgida. Ka käesoleva seisukoha koostamise ajal jõus olev ja 01.04.2003 määrust nr 23 asendav justiitsministri 05.09.2011 määrus nr 44 "Järelevalve korraldus vanglas" (edaspidi ka järelevalve korraldus) ses osas samuti regulatsiooni ei kehtesta. Seadus ja järelevalve korraldus ei keela samas ka kinni peetava isiku eemaldamist läbiotsimise juurest ega piira vanglateenistuse kujundusõigust eemaldamise asjaolude osas.

20. Seega tuleb tõdeda, et küsimus pole pelgalt selles, kas kinni peetav isik võib olla oma kambri läbiotsimise juures või ei. Pigem võib probleemi sõnastada nii, et millised olulised kaalutlused üldse tingiksid vajaduse kinni peetaval isikul jälgida tema viibimiskohaks oleva kambri läbiotsimist ja kuidas ühitada neid kaalutlusi vanglateenistuse kohustusega teostada vangla ja seal viibivate isikute julgeoleku tagamiseks läbiotsimisi ning tagada seejuures, et kinni peetavate isikute kätte ei satuks keelatud esemeid või et vanglateenistuse ametnike elu ja tervis ei satuks ohtu.

²Vahistatu puhul on allpool märgitud kaitseõiguse tagamise vajadus kindlasti suurem kui kinnipeetava osas. Samas võib ka kinnipeetava staatuses isikul olla pooleli kriminaalasi, mida uurib vanglateenistus. Seega ei ole kinnipeetaval ja vahistatul võimalik tulenevalt pelgalt nende staatusest alati kõnealuses küsimuses vahet teha. Seetõttu pean õigeks käsitleda neid alljärgnevalt koos.

21. Nendin etteruttavalt, et võimalik lahendus ei pruugi olla kaugeltki vaid see, et jätta isik läbiotsimise juurde või teisalt teda pikema jututa läbiotsimiselt eemaldada ja paigutada nt mõnda teise kambrisse. Sõltuvalt asjaoludest on võimalik isik paigutada nii, et tal on võimalik kambri läbiotsimist suures osas jälgida (nt seisma koridori vanglateenistuse järelevalve all), samuti saab anda isikule võimaluse juhul, kui ta **põhjendatult** (st et lisaks ta enda arvamusele on tal ka õiguspositsioon, mis on kaitsmisväärtiline) ei soovi, et mingit osa tema asjadest ilma tema juuresolekuta läbi vaadatakse, eemaldada ta kambrist koos selliste asjadega, mis on eelnevalt vanglateenistuse poolt läbi vaadatud (nt et dokumentide vahel pole keelatud esemeid). Põhimõtteliselt pole ju välistatud ka olukord, kus läbiotsimist teostavate vanglateenistuse ametnike arv on suur, mille tõttu Teie osutatud ohtude realiseerumine on ebatõenäoline ja see asjaolu võimaldaks isiku ka läbiotsimise juurde jätta.

22. Nagu eeltoodust näha, ei anna kehtiv õigus vanglateenistusele isiku tema kambri läbiotsimise juurde jätmise või läbiotsimise juurest eemaldamise osas mingeid täpsemaid suuniseid. **Ilmne on, et vastav absoluutne subjektiivne nõudeõigus kinni peetaval isikul kehtiva õiguse järgi puudub.** See aga ei tähenda minu hinnangul automaatselt, et vanglateenistus võib iga kinni peetava isiku omatahtsi tema kambri läbiotsimise juurest eemaldada või jätta isikule tema kambri läbiotsimisest eranditeta ja üldse teatamata. Samas ei välista regulatsioon ka seda, et isik võidaks läbiotsimise juurest eemaldada või võidaks jätta talle läbiotsimise alustamisest teatamata. Otsustamaks, kas vanglateenistusel on õigus isik igal juhul ja tingimusteta läbiotsimise juurest eemaldada, on vajalik hinnata kambri läbiotsimise juurest eemaldamisega kaasuda võivaid põhiõiguste riiveid, mida ka alljärgnevalt teen.

2. Kambri läbiotsimise juurest eemaldamisel ohtu sattuda võivad põhiõigused.

23. Minu hinnangul on kambri läbiotsimisega ennekoike puudutatud kinni peetava isiku PS §-s 26 sätestatud õigus eraelu puutumatusele. Ka õiguskirjanduses leitakse, et PS §-ga 26 kaitstava füüsilise ja vaimse puutumatuse õiguse riiveks võib olla isiku ja tema asjade läbiotsimine (kas siis kriminaalmenetluse raames või vanglas viibides haldusmenetluse korras).³ Osaks eraelust on kahtlemata kirja teel isikutega suhtlemine ja nt kinni peetava isiku poolt alles hoitud lähedaste kirjad, fotod jms.

24. Tuleb mõnda, et vanglas viibides on kinnipeetava ja vahistatu PS §-s 26 toodud õigus eraelu puutumatusele olulisel määral piiratud juba faktiga, et isik viibib vanglas kas vahistatu või kinnipeetava staatuses. Teisalt ei võta vanglas viibimine isikult õigust eraelu puutumatusele täiel määral ära ja PS § 26 lubabki õigust eraelu puutumatusele riivata vaid seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

25. Olen seisukohal, et kinni peetava isiku kambri läbiotsimine vanglas on küll meede, mis on suunatud avaliku korra ja teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitsele ning tihti ka kuriteo tõkestamisele. Samas on meetme eesmärk (st PS §-s 26 nõutud seaduses sätestatud juhud) vangistusseadusega määratud ning seisneb keelatud esemete otsimise ja leidmise ning nende äravõtmisega saavutatavas mõjus avalikule korrale ja teiste isikute õigustele. **Seadusandja ei ole minu hinnangul andnud vanglateenistusele õigust lugeda läbiotsimisel isiku erakorrespondentsi või ammuigi tema õiguste kaitseks vajalikke dokumente. VangS § 68 lõike 1 alusel teostatav läbiotsimine seisneb eeskätt isiku kasutuses olevate asjade ja ruumide läbivaatuses ning selle käigus keelatud esemete otsimises ja vajadusel äravõtmises. Otsimine**

³ Vt U. Lõhmus. Kommentaarid §-le 26. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 26, komm 9, 9.1 ja ka 17.2.

ei saa seisneda isiku kambris oleva erakirjavahetuse või dokumentide läbilugemises. Seega on mõeldav eeldada kinni peetava isiku huvi kaitsta ennast vanglateenistuse sellise tegevuse vastu.

26. Märkin, et tõsiseltvõetavaks ei pea ma antud kontekstis mõtet, et riivatud on korrespondentsi saladust puudutavat põhiõigust (PS § 43). Riigikohus on tõdenud kinni peetava isiku kirjalikku vanglavälist suhtlust käsitledes, et: „Isikuliselt on PS § 43 igatüüpi õigus, mis laieneb ka kinnipeetavatele. Esemeliselt kaitseb PS § 43 ükskõik millisel viisil kolmandate isikute edastatavaid ja vahendatavaid sõnumeid. Kolleegium nõustub õiguskantsleri seisukohaga, et juhul, kui kirja adressaat viib kirja avamise juures, siis ei ole tegemist PS § 43 kaitseala riivega. Keelatud asjade äravõtmine kirja adressaadi juuresolekul ei riiva selle õiguse kaitseala.“⁴ Minu hinnangul võib Riigikohtu seisukohast välja lugeda, et PS § 43 kaitsealaks on ennekõike sõnumite kaitse ajal, mil need liiguvad adressaadi ja kirja lähetaja vahel ega ole kummagi suhtluse poole vahetu kontrolli all. Sellele viitab ka PS §-s 43 sätestatud range ja sõltumatu kontroll sõnumisaladuse rikkumise juhtudel (vajalik on kohtu luba).

27. Teatav puutumus on kinni peetava isiku kambri läbiotsimisel ka PS §-s 32 toodud omandipõhiõigusega, kuna ära võidakse võtta või vahel ka kahjustada isikule kuuluvaid vallasasju. Vangistusseaduse kontekstis läbiotsimise sisu avava VangS § 68 lõigetest 1 ja 2 on võimalik läbiotsimise eesmärgina välja tuua vajaduse otsida kinni peetava isiku juurest ja tema asjade seest ning ta kasutuses olevate ruumidest just keelatud esemeid ja aineid ning need ära võtta. Seega on selline haldustegevus suunatud teatud liiki esemete omandiõiguse piiramisele. Siiski on PS § 32 antud kontekstis vähemtähtis. Nimelt on Riigikohus ühes oma varastest lahenditest tõdenud, et: „Põhiseaduse § 32 kaitseb üksnes seaduspärasel teel saadud omandit, mitte aga õiguserikkumise teel saadut.“⁵ Seega ei pruugi PS § 32 kaitsealasse sattuda kambris leiduvad keelatud esemed, küll on aga selle sätte kaitsealas lubatud esemed ja nende kahjustamine või äravõtmine võib kujutada endast PS § 32 toodud põhiõiguse riivet.

28. Oluline on märkida, et teatud asjaoludel võib tähendust omada ka PS § 14 ja § 15 lõike 1 koosmõjus tekkiv õigus tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele. Tähtis faktor on seejuures alates 01.09.2011 rakendunud kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi ka KrMS) § 31 lõike 1 redaktsioon, mille kohaselt on uurimisasutuseks kriminaalmenetluses muude asutuste kõrval ka Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vangla. Selle regulatsiooni tõttu võib tekkida olukord, kus kinni peetava isiku suhtes viib kriminaalmenetlust läbi vanglateenistus ja sel juhul võib võimalus teha igal ajal ja ilma isiku juuresolekuta tema kõigi asjade läbivaatus (sh ka nt kriminaalmenetluses enda kaitseks vajalike dokumentide ja näiteks ka kaitsjalt saadud materjalide) seada tõsisesse ohtu kaitseõiguse teostamise ja seeläbi isiku põhiõigused kriminaalmenetluses.

29. Küsimus ei pruugi olla vaid neis isikutes, kelle suhtes viib kriminaalmenetlust läbi vanglateenistus. Ka vahistatu kambri läbiotsimisel võib tekkida probleeme kaitseõiguse riivega, kui läbi otsitakse materjale, mille on nt isikule edastanud tema kaitsja käimasolevas kriminaalasjas.

30. Õiguskirjanduseski on viiteid, et vanglas läbiotsimist toimetades on erilist tähelepanu vaja pöörata materjalidele, mis seostuvad õiguslase kirjavahetusega kinni peetava isiku ja tema kaitsja vahel. Konfidentsiaalne suhtlus õigusnõustajaga ei välista, et kinni peetavat isikut, kes häirib läbiotsimist või on seda varasemalt teinud, võib eemaldada tema kambri läbiotsimise juurest

⁴ RKPJKo 25.06.2009, nr 3-4-1-3-09, p 16.

⁵ RKHKm11.10.1996, nr 3-3-1-28-96, p 4.

vaatamata sellele, kas kambris on „erikaitsealust“ korrespondentsi. Küll aga leitakse kirjanduses, et selline tegevus ei saa olla rutiinne iga kinni peetava isiku suhtes.⁶

31. Kinni peetava isiku õigust segamatule kommunikatsioonile oma õigusnõustajaga tunnustab ka vangistusseadus. VangS § 26 lõige 2 sätestab, et kinnipeetavaga kohtuma tulnud kaitsjal, advokaadist esindajal või konsulaartöötajal on lubatud kinnipeetavale üle anda kaitse ettevalmistamiseks vajalikke materjale. Kaitsja, advokaadist esindaja või konsulaartöötaja poolt kaasa toodud kirjalike materjalide ning notari dokumentide sisuline läbivaatus on keelatud. VangS § 95 lõige 2 seab samasugused tagatised ka vahistatu suhtlemisele, sätestades, et kaitsjal, advokaadist esindajal või konsulaartöötajal on lubatud vahistatule üle anda kaitse ettevalmistamiseks vajalikke materjale. Materjalide sisuline läbivaatus vanglateenistuse ametnike poolt on keelatud.

32. VangS § 26 lõikes 2 ja VangS § 95 lõikes 2 nimetatud õigusi võib seada kahtlusele alla see, kui vanglateenistus viib läbi kinni peetava isiku suhtes kriminaalmenetlust ning otsib iga kord pärast kohtumist kaitsjaga läbi kinni peetava isiku kambri nii, et isik on kambri eemaldatud või isik ei teagi tema kambri läbiotsimisest.

33. Seega ei ole õige väita, et ühelgi kinni peetaval isikul ei saa olla põhjendatult kaitset vajavat õiguspositsiooni, mis võib läbiotsimise käigus ohtu sattuda ja mille riive osas on isikul keeruline ennast kaitsta, kui ta ei tea ega pruugigi teada saada, millistel asjaoludel toimus tema asjade läbivaatus.

34. Läbiotsimise aluseks olev VangS § 68 lõige 1 sätestab läbiotsimise eesmärgina kitsalt vajaduse otsida ja leida ning võtta ära keelatud esemed ja ained. Seatud eesmärk piirab ka vanglateenistusele läbiotsimise käigus lubatud tegevuste ringi. Nii pole johtuvalt VangS § 68 lõikes 1 seatud eesmärgist minu hinnangul vanglateenistuse ametnikel õigust läbiotsimise käigus viljeleda tegevusi, mis ei seostu vahetult nimetatud eesmärgiga või mõne muu seadusest tuleneva ülesande täitmisega. **Läbiotsimisel nt kinni peetava isiku isiklike kirjade, kriminaalmenetluses kaitseõiguse teostamiseks vajaliku jms dokumentatsiooni läbilugemine ei ole läbiotsimise eesmärgiga kooskõlas ja selliste esemete puhul tohib eesmärgipärane läbiotsimine piirduda vaid põgusa läbivaatusega, millega tehakse kindlaks, kas kirjade vms materjali vahel ei ole keelatud esemeid või aineid.**

35. Võib juhtuda, et vanglateenistus rikub ühel või teisel moel seadust ja kinni peetava isiku õigusi, kui läbiotsimise käigus lõhutakse või määratakse tungiva vajaduseta kinni peetavale isikule kuuluvaid esemeid või ka viljeletakse tegevust, mis ei ole seotud läbiotsimise eesmärgiga (nt loetakse tema erakirjavahetust). Kõik sellised võimalikud väärtegutsemised läbiotsimisel võivad isiku õigusi rikkuda ja kinni peetav isik peab saama vajadusel ennast nende vastu **seaduses sätestatud** meetmetega kaitsta (ennekõike nõuda ebaseadusliku tegevuse lõpetamist, kahju hüvitamist jne).

36. Kui tegemist on esemete määrimise, lõhkumise või äravõtmisega läbiotsimisel, siis on sellise tegevuse tagajärjed üldjuhul nähtavad ka pärast tegevuse lõppu ja isikul on võimalik oma õigusi seaduses sätestatud viisil kaitsta (nt esitada kahjuhüvitusnõue vms), saades vahetult pärast läbiotsimist teada oma õiguste kahjustamisest. Seevastu isiklike kirjade jms eraelulise materjali või ka kaitseõiguse teostamiseks vajaliku materjali läbilugemise puhul ei jää võimalikust rikkumisest

⁶ Vt S. Livingstone, T. Owen, A. Macdonald. Prison Law. 3. väljaanne. Oxford 2003, lk 185-186.

vahetut ja ilmset jälge ning negatiivsed tagajärjed võivad ilmnedagi palju hiljem ning siis ei pruugi olla võimalik neid enam heastada ega ka tuvastada, kes ja millal täpselt isiku õigusi rikkus.

37. Seega on kinni peetaval isikul erinevaid õiguspositsioone, mis võivad saada kahjustatud, kui isik eemaldatakse tingimusteta tema kambri läbiotsimiselt.

38. Teisalt tuleb silmas pidada ka ohte olulistele õigushüvedele, mis võivad riivatud saada juhul, kui kinni peetaval isikul oleks õigus igal juhul jääda tema kambri läbiotsimise juurde. Nõustun sellega, et kinni peetava isiku viibimine läbiotsimise juures võib osutuda seda läbiviivatele vanglateenistuse ametnikele ohtlikuks. Oht võib seisneda selles, et läbiotsimisel kasutatavad, ent kinni peetavale isikule vanglas keelatud esemed sattuvad kinni peetavate isikute kätte. Samuti tuleb nõustuda väitega, et alati pole teada, kuidas kinni peetav isik reageerib kambrist keelatud eseme avastamisel, mis võib seada vanglateenistujad ohtu. Ründed vanglateenistuse ametnike vastu riivaks nende põhiõigust elule ja tervisele (PS § 16 ja PS § 28 lõige 1), samuti seaks keelatud esemete sattumine kinni peetavate isikute kätte ohtu vangla julgeoleku.

39. Seega on kinni peetava isiku lubamisel või mittelubamisel viibida tema kambri läbiotsimise juures tegemist olukorraga, kus põrkuvad erinevad õigushüved ja isikute huvid. Tuleb mõnda, et kinni peetaval isikul võib olla õiguspositsioone, mis võivad saada riivatud, kui isik tingimusteta eemaldatakse enne tema kambri läbiotsimist kambrist. Teisalt on tõsiseltvõetav vanglateenistuse argument, et kinni peetava isiku viibimine läbiotsimise juures võib olla ohtlik vanglateenistuse ametnikele ja vangla julgeolekule laiemalt. Oluline on rõhutada, et nende erinevate huvide ja õigushüvede kaalukuse konkreetsel juhul määravad juhtumi asjaolud ja sõltuvalt asjaoludest võib juhtumi tasakaalustatud ja kõiki huvisid arvestav lahendus olla väga erinev.

3. Otsus kinni peetava isiku juuresviibimise kohta kui kaalutlusotsus

40. Eelviidatud erinevate õigushüvede põrkumise olukorda on seadusandjal võimalik reguleerida järgalt üht või teist moodi (nt andes isikule üldjuhul õiguse viibida kambri läbiotsimise juures või teise äärmusena keelates isiku juuresviibimise sootuks) või jätta see igal üksikjuhul täitevvõimu otsustada koos sellega kaasas käiva paindliku otsustusruumiga.

41. Kordan eelnevalt toodud mõtet, et minu hinnangul ei ole sellises olukorras tingimata võimalikud vaid kaks äärmuslikku lahendust – st kas lubada isikul läbiotsimise juures viibida või eemaldada ta sealt tingimusteta ja pikema jututa. Seega pole ka vaidlus vaid selles, kas võimalikud on vaid kaks nimetatud lahendust, pigem on küsimus, kuidas tasakaalustatult püüda arvestada kõiki olulisi huvisid ja asjaolusid. Näiteks on võimalik olukord teatud juhul (kui seda saab teha läbiotsimise eesmärgi kahjustamata) lahendada nii, et kui on tõepoolest vajadus isik kambrist eemaldada, siis lubatakse tal endaga kaasa võtta materjalid, mille osas on tal õigustatud huvi, et vanglateenistuse ametnikud nendega sisuliselt ei tutvuks ja et sellist võimalust ei tekiks. Sel juhul vaadatakse nimetatud materjalid vanglateenistuse poolt esimesena läbi ja kinni peetav isik saadetakse koos nimetatud materjalidega kambrist ära.

42. Antud kaasuse aluseks olevad olukorrad on sellised, mis nõuavad paljude vastandlike huvide samaaegset arvestamist ja seega ka võimalust vanglateenistusel situatsioonipaindlikult lahendada. **Minu hinnangul on seadusandja jätnud vangistusseaduses ja asjaomastes määrustes kinni peetava isiku läbiotsimise juures viibimise või sealt eemaldamise küsimuse vanglateenistuse kaalutlusotsuseks**, et saaks tagada läbiotsimisel ühtaegu läbiotsimise eesmärgi saavutamise, kinni peetava isiku õiguste kaitse ja teisalt vangla ja vanglateenistuse ametnike julgeoleku.

43. Võiks tõstatada küsimuse, kas seadusandja ei ole soovinud hoopis küsimust selgelt reguleerimata jättes anda seaduse rakendajale sõnumit, et kinni peetaval isikul polegi mingit õigust viibida tema kambri läbiotsimise juures ja täitevvõimule ei ole ka antud kohustust vaagida, kas isik peaks läbiotsimise juures viibima või ei ja ta tuleks igal juhul läbiotsimise juurest eemaldada. Minu hinnangul on kinni peetava isiku tema kasutuses oleva kambri läbiotsimise juurde jätmise küsimus igati põhjendatult täitevvõimu (täpsemalt siis vanglateenistuse) kaalutlusotsus.

44. Riigikohus on andnud selge suunise õigusnormide tõlgendamiseks ja tõdenud: "Erinevate tõlgendusvõimaluste puhul tuleb eelistada põhiseadusega kooskõlas olevat tõlgendust neile tõlgendustele, mis põhiseadusega kooskõlas ei ole. [...] Samuti tuleks eelistada tõlgendust, millega oleks tagatud erinevate põhiseaduslike väärtuste kõige suurem kaitse."⁷ Tõlgendades VangS §-i 68 nii, et kinni peetav isik tuleks igal juhul eemaldada tema kambri läbiotsimise juurest, võiksid teatud juhtudel tõsisesse ohtu sattuda mitmed põhiõigused, mida käsitlesin eelpool, ning nende kaitse võiks eemaldamise puhul osutada raskeks või pea võimatuks.

45. Samas on asjakohased ka väited, et läbiotsimine võib olla teatud juhul väga ohtlik seda läbi viivatele vanglateenistuse ametnikele või võimaldada keelatud esemete sattumist kinni peetavate isikute kätte. Selliste ohtude tõrjumiseks võib olla mitmetel puhkudel tarvilik kinni peetav isik tema kasutuses oleva ruumi läbiotsimise juurest eemaldada või äärmuslikumal juhul toimetada läbiotsimist nii, et kambri kasutaja seda ei tea.⁸

46. Neid vastandlikke huvisid saab konkreetsel juhul üksteise suhtes tasakaalustatult rakendada vaid konkreetse juhtumi asjaolusid hinnates ja selle pinnalt paindlikult otsuseid tehes. Vaid sel juhul on tagatud kõigi asjaosaliste ja puudutatud õigushüvede tasakaalustatud ja parim võimalik kaitse. Ka haldusmenetluse seaduse (edaspidi ka HMS) § 1 osutab, et haldusmenetluse kord peab tagama isiku õiguste ühtlase kaitse, isiku osaluse ja haldustegevuse kohtuliku kontrolli.

47. Õiguskirjanduses on leitud, et õigusriigi ja hea halduse põhimõtete kohaselt ei tähenda kaalutlusõigus mingil juhul asutuse kontrollimatut suva.⁹ HMS § 4 lõike 1 sätestab, et kaalutlusõigus (diskretsioon) on haldusorganile seadusega antud volitus kaaluda otsustuse tegemist või valida erinevate otsustuste vahel. HMS § 4 lõike 2 kohaselt tuleb kaalutlusõigust teostada kooskõlas volituse piiride, kaalutlusõiguse eesmärgi ning õiguse üldpõhimõtetega, arvestades olulisi asjaolusid ning kaaludes põhjendatud huve.

48. VangS § 4¹ lõike 2 kohaselt allutatakse kinni peetava isiku vabadus seaduses toodud piirangutele. **Kui seadus ei sätesta konkreetset piirangut, võib vangla, Justiitsministeerium või arestimaja kohaldada vaid selliseid piiranguid, mis on vajalikud vangla või arestimaja julgeoleku kaalutlustel. Piirangud peavad vastama täideviimise eesmärgile ja inimväärikuse põhimõttele ega tohi moonutada seaduses sätestatud teiste õiguste ja vabaduste olemust.**

⁷ RKÜKo 22.02.2005, nr 3-2-1-73-04, p 36.

⁸ Läbiotsimine on käsitletav haldusorgani (vangla) tegevusena HMS § 2 lõike 1 mõistes. Haldusmenetlus (sh ka läbiotsimine) võib HMS § 35 lõike 1 punktide 2 ja 3 kohaselt alata kas menetlusosalise teavitamisega või tema suhtes esimese menetlustoimingu tegemisega. Õiguskirjanduses leitakse, et teavitamiskohustus ei ole piiramatu ja selle erandeid haldusmenetluse seadus küll ei loetle, ent need on võimalik edukalt tuletada isiku ärakuulamiskohustuse suhtes tehtud eranditest (HMS § 40 lõike 3). Muu hulgas on erandina käsitletav HMS § 40 lõike 3 punktis 4 sätestatud oht haldusakti või toimingu eesmärgi kahjustamiseks. Vt I. Pilving. Menetluse algus. – A. Aedmaa jt Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu 2004, lk 149-150.

⁹ I. Pilving. Haldusakt. – A. Aedmaa jt Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu 2004, lk 280.

49. Oluline on rõhutada, et vanglateenistuse käitumine isiku tema kambri läbiotsimise juures viibimise lubamisel saab tuleneda vaid kehtivast õigusest ning peamiseks kaalutluseks ei saa seejuures olla see, et kinni peetavat isikut kambri läbiotsimise juurest eemaldades on vanglateenistusel mugavam läbiotsimist teostada. Peasjalikult on oluline kaalumisel ja asjaoludele sobiva lahenduse otsimisel hinnata järgmisi asjaolusid:

- kas kinni peetaval isikul võib olla põhjendatud huvi oodata, et mingi osa kambris leiduvatest asjadest otsitaks läbi tema juuresolekul (nt kaitseõiguse teostamisega seotud materjalid);
- kas kinni peetav isik on varasemalt eiranud nt vanglateenistuse ametnike korraldusi, rünnanud vanglateenistuse ametnikke, omanud ohtlikke keelatud esemeid;
- kas läbiotsimine toimub vaid ühes kambris või paljudes kambrites korraga;
- kas vangla olustik (nt kas kambertüüpi või laagertüüpi, kinni peetavate isikute arv jms) üldse võimaldaks isikul läbiotsimise juures viibida või lubada tal mingid asjad pärast läbivaatust kaasa võtta;
- kas läbi otsitavates kambrites on kambriüksed läbiotsimise ajal lukustatud (nt vahistatute puhul).

Toodud loetelu on näitlik ega pole kindlasti ammendav. Samamoodi võib tuua näitliku loetelu kaalumise järel valitud lahendustest:

- kinni peetavad isikud, kelle kambrit läbi otsitakse, ei saa sellest teada enne kambrisse naasmist, kui läbiotsimine on juba lõppenud;
- kinni peetavatele isikutele antakse korraldus viibimata ja ilma talle kuuluvaid esemeid kaasa võtmata kambrit lahkuda ja suunduda osutatud kohta;
- kinni peetaval isikul lubatakse kaasa võtta teatud piiratud hulk asju, mis on eelnevalt vanglateenistuse juuresolekul läbi vaadatud ning seejärel eemaldatakse isik ülejäänud kambri läbiotsimise ajaks¹⁰;
- isikul võimaldatakse ühel või teisel moel viibida kambri läbiotsimise juures (nt kehtestades VangS § 71 lõike 3 alusel ohutsooni, kuhu kinni peetav isik ei või siseneda).

50. Oluline on, et vanglateenistus oleks suuteline hilisemalt põhistama, millistel kaalutlustel üks või teine lahendus valiti.

51. Mõõnan, et praktikas võib vanglateenistus enamikul juhtudest **põhjendatult** jõuda järeldusele, et isik tuleb siiski tema kambri läbiotsimise juurest eemaldada või tuleb isiku kambrist läbi otsida ilma tema teadmata. **See aga ei tähenda, et vanglateenistus võiks talle jäetud kaalutusõigust teostada nii, et eemaldab eranditult kõik kinni peetavad isikud nende kambri läbiotsimise juurest. Sellisel juhul on tegemist kaalutusveaga, kus haldusorgan on ise talle seadusandja poolt antud kaalutusruumi põhjendamatult ahendanud.** Riigikohus on sedastanud, et: „Asja materjalidest nähtuvalt toimus kaalumise halduseeskirja alusel, kusjuures haldusorgan piirdus kaalumisel enda kehtestatud jäikade reeglitega, mis ei pruugi võimaldada täies mahus kasutada seadusest tulenevat diskretsioonivolitust ega lähtuda kõikidest olulistest asjaoludest. Diskretsioonivolituse mittetäielik kasutamine ja olulistele asjaoludele mittetuginev

¹⁰ Arvestades kinni peetavale isikule enda juures olevate ja laos olevate asjade kaal kogukaalu piirangut (vastavalt justiitsministri 30.11.2000 määruse nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri“ § 57 lõikele 3 ei või enda juures ja laos olevate asjade kogukaal ületada 30 kilogrammi), ei pruugi selliseid dokumente olla üldjuhul sellisel hulgal, et neid või olulisemaid neist poleks võimalik vaevata kaasa võtta ja sellele eelnevalt vajalikus ulatuses (et nende vahele poleks peidetud keelatud esemeid või aineid) kontrollida.

kaalumise võivad endast kujutada sellist olulist diskretsiooniviga, mis on kaalutlusotsuse tühistamise aluseks.¹¹

52. Vangla ei saa seadusandja eest otsustada, et kõigi vangla kinni peetavate isikute puhul on eranditult tegemist isikutega, kelle ükskõik mis võimalik läbiotsimisega riivatav põhiõigus ei kaalu üles tema kambri läbiotsimise juures viibimisega kaasuvaid riske. Selline praktika ei ole minu hinnangul õige. Seadusandja jäetud kaalutlusruumi tuleb sisustada arvestades isikute olulisi põhiõigusi ja –vabadusi.

53. Tahan eriliselt rõhutada taas asjaolu, et eeltoodu tähendab vaid seda, et õige ei ole kõigi kinni peetavate isikute tingimusteta eemaldamine nende kambri läbiotsimise juurest. Ma ei soovi vähimalgi määral alahinnata vajadust tagada vanglateenistuse ametnike elu ja tervis ning vangla julgeolek. Samuti ei arva ma, et nimetatud olulised väärtused peaks jääma igal juhul ja alati alla kinni peetava isiku huvile olla oma kambri läbiotsimise juures põhjendusega, et tema erakorrespondentsi või õigusosalast suhtlemist puudutavat kirjavahetust võidakse läbiotsimisel lugeda. Pole ka kaalukat põhjust eeldada, et vanglateenistuse ametnikud eiraksid süstemaatiliselt kehtivat õigust ning loeksid läbiotsimisel dokumente, mille läbilugemine ei seostu läbiotsimise eesmärgiga.

54. Seetõttu ei pea ma mõeldamatuks, et lõviosal juhtudest, võib olla lausa 95% juhtudest, on isiku eemaldamine tema kambri läbiotsimise juurest igati põhjendatud ja vajalik. Iseäranis on isiku eemaldamine õigustatud, kui tegemist on süstemaatilise distsipliinirikkujaga, kes on nt eiranud vanglaametnike korraldusi, sooritanud vanglas vägivallategusid jne. Samuti siis, kui vajadus läbi otsida tekib äkki ja/või hõlmab suurt hulka kambreid ja kinni peetavaid isikuid. Sellistel juhtudel ei pruugi olla otstarbekas ega ka võimalik üksikjuhtumeid kaaluda ja hinnata.

55. Soovin eeltooduga vaid osutada asjaolule, et kinni peetava isiku eemaldamise küsimuse ja asjaolude (kas eemaldada lubades isikul teatud materjali pärast selle läbivaatamist kaasa võtta vms) hindamine on igakordne kaalutlusotsus, mille tegemisest vanglateenistus ei saa hoiduda, kehtestades jäiga reegli, et isiku viibimine tema kambri läbiotsimisel on täiesti mõeldamatu.

56. Kehtiv õigus ei anna kinni peetavale isikule absoluutset õigust oma kambri läbiotsimise juures viibida. Samas ei anna kehtiv õigus vanglateenistusele ka valimatut ja piiramatut õigust ilma igasuguse asjaolude kaalumisetähtsuse isikut tema kambri läbiotsimiselt tingimusteta eemaldada. Minu hinnangul on seadusandja jätnud küsimuse, kas ja mis tingimustel lubada kinni peetaval isikul viibida tema kasutuses oleva kambri läbiotsimise juures, vanglateenistuse kaalutlusotsuseks, mille langetamisel tuleb tasakaalustatult hinnata asjaomaseid õigushüvesid ja situatsiooni tervikuna. Vanglateenistus peab vastava otsuse langetamisel võtma arvesse kõiki konkreetset juhul tähtsaid asjaolusid ja sellest juhindudes otsuse tegema ning olema võimeline ka oma otsust õiguspäraselt põhistama.

III Kokkuvõte

57. Kokkuvõtlikult olen seisukohal, et kehtiv õigus on jätnud vanglateenistusele kaalutlusruumi otsustamiseks kas ja millistel asjaoludel võib kinni peetav isik viibida kambri, milles ta vangistust või eelvangistust kannab, läbiotsimise juures või kas ja millistel asjaoludel tuleb ta sealt eemaldada. Ma ei välista, et enamikul juhtudest kaalub vajadus

¹¹ RKHKo 16.01.2008, nr 3-3-1-81-07, p 20.

tagada vangla julgeolek ja vanglateenistujate ohutus üles kinni peetava isiku huvi viibida tema kambri läbiotsimise juures. Samuti võib olla mitmetel juhtudel põhjendatud isikule mitte teatada tema kasutuses olevas kambris toimuvast läbiotsimisest ning jätta ta ka ilma võimalusest omapoolseid selgitusi anda või taotlusi esitada. Siiski peab igakordne vastav otsus olema asjaolude kaalumise tulemus, mida vanglateenistus peab suutma hiljem ka põhjendada.

58. Leian, et vanglateenistus peab igal juhtumil kaaluma, kas ja mis asjaoludel kinni peetav isik tema kambri läbiotsimise juurde jätta või sealt eemaldada. Lähenemine, et ükski kinni peetav isik ei või olla ühelgi juhul tema kambri läbiotsimise juures, ahendab põhjendamatult seadusandja jäetud kaalutlusruumi. **Seetõttu teen Viru Vanglale soovitusel edaspidi kaaluda läbiotsimiste teostamisel igal konkreetsel juhtumil, kas ja mil moel lubada kinni peetaval isikul viibida tema kambri läbiotsimise juures või ta sealt eemaldada.**

59. Märgin lõpetuseks, et kui soovite minu soovitusel osas omapoolseid märkusi või mõtteid avaldada, on need kahtlemata teretulnud. Edastan käesoleva soovitusel teadmiseks ka avaldajale ja teistele kinni peetavatele isikutele, kes minu poole sama probleemiga on pöördunud. Samuti edastan soovitusel koopia Justiitsministeeriumile.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Indrek Teder

Koopia: Justiitsministeerium, info@just.ee